

נאמנגב

ביטאון נאמני מחוז דרום, מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

גיליון מס' 24 י"א סיון תשע"ט, 14 יוני 2019

בית ספר שדה חצבה - אדריכל ישראל גודוניץ

אדריכלות במדבר

דבר היו"ר

**"זרעי קיץ
נישאים ברוח
מעירים זכרונות
מעוררים ערגונות
זרעי קיץ באים בנחיריים
ורומזים איזה קיץ
הולך להיות"**

כך פותח מאיר אריאל את שירו המפורסם, וכך פותחים אנו את עונת הקיץ המתדפק על דלתנו. דברים אלה נכתבים ערב ההתכנסות האחרונה של נאמני השימור במחוז דרום, לשנת העבודה תשע"ט. טרם נתפזר איש איש למקומו, טרם יינשאו הזרעים באוויר, זו העת לסכם שנת פעילות ולהרהר בתכניות העתיד, דבר שנעשה במפגש הקרוב.

הזיכרונות מעוררים ערגונות ולנו אין הזכות להתרפק על העבר מבלי לפעול למען שימורו. במהלך השנה נעשו פעולות מגוונות בתחומי המורשת והשימור, הן במגזר העירוני והן במגזר הכפרי. יחד עם זאת, איננו יכולים לנוח על זרי הדפנה, שכן משימות רבות עוד לפנינו. מעגל הנאמנים הולך ומתמקצע, בין השאר גם בתחום ההכשרה. ייצוג מכובד למחוזנו היה בקורס האחרון של נאמני-שימור שמובילה המועצה לשימור עם מכללת הגליל המערבי בעכו. לבוגרי הקורס השפעה על המשך העשייה.

בהזדמנות זו אנו קוראים לחברינו במחוז להעלות הצעות, רעיונות ומשאלות לטיפול ותשומת-לב בתחום המורשת בדרום הארץ.

**"אז מהו הקיץ שבא להיות
ממה שהריח לי דק מן הדק
גל אהבה שנוסע אלינו
נשבר על כמיהה למרחק"**

נתאגד כולנו למען מורשת ארצנו, מתוך אמונה בצדקת דרכנו ויחדיו - נעשה ונצליח.

בברכת חן הארץ,

ד"ר אבי ששון

יו"ר ועדת דרום

הביטאון יוצא לאור על ידי ועדת מחוז דרום של המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל
עורך ראשי ועיצוב: עפר יוגב
עורך מדעי: ד"ר אבי ששון
הגהה: דן גזית
חברי המערכת: ד"ר אבי ששון, גד סובול, דן גזית, עפר יוגב
כתובת המערכת: המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל
מורדי הגטאות 74 באר שבע
טלפון: 052-7271041
ofer@shimur.org.il

לציבור הנאמנים שלום

רוח קדים מקדמת את פנינו לקיץ הקרב ולילות הסתיו הקרירים נותרים כזיכרון חביב. האווירה בתקופה זו מזכירה לנו איך הטיבו הבדווים להג על המצב בזמן השלטון העות'מאני בארץ: מן חיפה אילה יאפא - פיה אללה ופיה חוכומה; מן יאפא אילה סבע - פיה אללה ומפיש חוכומה; מן סבע אילה אלתחת - מפיש אללה ומפיש חוכומה; לאמור, מחיפה עד ליפו - יש אלוהים ויש ממשלה; מיפו עד לבאר שבע - יש אלוהים ואין ממשלה; מבאר שבע ומטה - אין אלוהים ואין ממשלה... ונקוה רק לטובות.

שנת העבודה תש"פ (נצטרך להתרגל) באופק ואנו נערכים בקדחתנות אליה. לפניכם יריעת פעילות המועצה לשימור במחוז דרום:

לעיר באר שבע יש פארק - פארק נחל באר שבע. כעת הוא בבנייה ומכיל עשרות דונמים של דשא, תאטרון פתוח לאלפי משתתפים, אגם ענק ואתר בית אשל. למעשה, אתר בית אשל הוא מובלעת המוחזקת ומטופלת ע"י קק"ל. והנה סיפור: רמ"י ועיריית באר שבע מעוניינים בשכונה העוטפת את בית אשל, במסגרת פיתוח עירוני אזורי. הבעיה, שהתכנון העכשווי חונק למעשה את בית אשל ללא אפשרות התפתחות, כניסות וכו'. במפגש שנערך באתר עם נציגי, רמ"י, העירייה, מתכננים, עמותת ותיקי בית אשל, קק"ל והמועצה לשימור - הוחלט ליצור צוות היגוי מצומצם להבהרת הנושא וראייה כללית של המצב - כלומר, לא תמיד יש צורך בהנחתות...; ועדת דרום התקבלה באירוח חס באתר המורשת להנצחת גוש קטיף; המחוז אירח את חברי הוועד המנהל, חבר הנאמנים ומרכזי הוועדות בסיוור פרויקטים; סקר אתרי המועצה האזורית שדות נגב הושלם; בחודש מרץ הותקן מגדל השמירה בארז ובאותו היום גם הוצב במקומו משוריין היבובלה בגל און; הדרכנו בשמחה תלמידי ביה"ס מבואות הנגב בעיר העתיקה; מגדל הסילו בלהב נמסר לקיבוץ להב; שבוע שימור אתרים נערך בבאר שבע וכלל פתיחת תערוכה חגיגית, יום עיון ושלושה סיורים יומיים בעיר.

החדשה הטרייה והמשמחת - משרד חדש למחוז דרום, בעיר העתיקה באר שבע. המען - רחוב מורדי הגטאות 74, על-יד בית מרקחת נגב. בהצלחה לכולנו.

קיץ נעים ומהנה לכולם.

עד כאן לקט פאה ושכחה
יוגב עפר מנהל המחוז

בקרו אותנו באינטרנט
המועצה לשימור אתרי מורשת ישראל
מחוז דרום
<http://www.shimur.org/%D7%93%D7%A8%D7%95%D7%9D>

ועדת מחוז דרום

של המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל
הנכם מחמנים למפגש הוועדה
במרכז להנצחת חיילי האג"ק בבאר שבע

יום שני י"ד בסיוון תשע"ט
17 ביוני 2019
התכנסות בשעה 16.30

על סדר היום

- היכרות עם המרכז
- פתיחה וערכונים שוטפים - ד"ר אבי ששון, י"ר הוועדה
- על שורת מתנדבי המועצה, ומעורבות חברתית באתרי המורשת בבאר שבע
- נציגי תחום חינוך ואתרי מורשת, המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

גא אשרו הגעתכם בטלפון: 052-7271041
או בדוא"ל: michal@shimur.org.il
מצפים לראותכם

ד"ר אבי ששון
י"ר ועדת דרום

עפר יוגב
מנהל מחוז דרום

מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל - מורשת העזרה לאג"ק

חוות שנלר

"חוות שנלר" היתה בית דו-קומתי מוקף בחצר מתוחמת בחומה, ובה סככה למיכון חקלאי. בתוך חצר- החווה היתה סככת מיכון ובה טרקטור, וכן באר-מים ומשאבה הפועלת ע"י רוח (מונייפקה). העובדים גידלו ירקות, אותם שלחו למוסד "בית היתומים הסורי- שנלר" בירושלים.

לודוויג שנלר היה גרמני-נוצרי שפעל לעזרת הנוצרים-המארוניים בלבנון. בשנת 1860 בצעו הדרוזים בהרי- השוף טבח במארוניים (עוד אחד מרבים). שנלר, שקנה 5 שנים קודם מהכפר ליפתא במערב ירושלים שטח אדמה של 800 דונם, הקים מוסד לקליטת היתומים הלבנוניים/סורים. לבתים שבנה קרא בשמות הערים בגרמניה (לפי המקום שממנו נשלחה תרומה), הקים בתי-מלאכה לדפוס, נגרות, תעשיית רעפים וחקלאות. שני מוסדות נוספים הוקמו על-ידי שנלר ב 1910: בית-יתומים נוסף בנצרת וחווה-בית ספר חקלאי בביר-סאלם (נצר-סירני היום). עקב אהדת הגרמנים בארץ את המפלגה הנאצית במלחמת העולם השנייה, הם גורשו על-ידי הבריטים ו"בית-היתומים שנלר" הפך לבסיס בריטי. עם יציאת הבריטים מהארץ נתפס המקום בידי צה"ל, ושימש כבסיס ל"פורמאנים", מלווי-השיירות לירושלים.

"חוות-שנלר" ליד נחל שורק חדלה להתקיים עם גרוש הגרמנים.

בדצמבר 1948 נכנסה למקום לגור - כמחנה זמני - קבוצת חברי קבוצת "רבדים" שלא הלכה לשבי הירדנים. החברות מהשבי הגיעו קודם וחיכו בכפר-מנחם לחבריהם שיחזרו מהשבי הירדני. יעדם היה שטח אדמה שנקנה שנים קודם על-ידי יהודים ליטאים, שחלמו להקים ישוב בשפלת-יהודה. המקום היה אמור להיקרא בשם: "כפר-קנאים", לזכר "המרד הגדול" ברומאים בימי בית שני.

השלט שנותר במקום: עמוד ענן

הקבוצה התמקמה ליד הבית הדו-קומתי, שהיה הרוס בחלקו, באוהלים וצריפים בתוך חצר-החווה העטורה בעצי-אקליפטוס. מסילת הרכבת התורכית עברה סמוך לחווה, אך פסי-המתכת פורקו בעבר ונאספו בערימה בתוך כפר ערבי קטן סמוך, "אל-חיימה" (האוהל).

עם המעבר ל"נקודה" החדשה, לקחו עימם את הסככה והטרקטור (שעומד בחצר גן הילדים), ואת פסי הרכבת ששימשו ליציקת הרצפה בבתים הראשונים. בית החווה והכפר נמחקו מפני השטח מאוחר יותר, עת הכשירו שדות לעיבודים לטובת משקי-ההר.

[מתוך מאמר של יהודה זיו, טבע וארץ, 1985]

"חוות-שנלר" שכנה מזרחית למחלף שורק בכביש 6. היום קיים במקום אתר הנצחה קטן ומטופח.

יובל נבו - עין צורים

מה שבאמת עוטף את עזה

(לידתו של גבולנו הצפון-מערבי)

במפת חלוקת ארץ ישראל שהתקבלה באומות המאוחדות ביום 29 בנובמבר 1947, נכלל רוב הנגב בתחומי המדינה היהודית בזכות 22 ישובים עבריים זעירים שהיו מפוזרים בשטחו; לעומת זאת, בין חבל הבשור לבין הים התיכון נגזרה רצועה ארוכה, מגבול מצרים ועד צפונית לאשדוד, שהייתה מיועדת לעבור לשליטת מצרים כ"שלוחה" של סיני. ברצועה זאת ישבה אוכלוסייה ערבית - חלקה ממוצא מצרי - וכללה משפחות ממוצא בדווי (בעיקר במזרח הרצועה ובדרומה); בתוך שטח הרצועה המוצעת היו גם הישובים העבריים כפר דרום, יד מרדכי וניצנים (שנכבשו לאחר פלישת המצרים עם הכרזת המדינה). נירים (דנגור), בארי, בארות יצחק וסעד נשקו לגבול הרצועה.

מפת החלוקה דרום הארץ: ויקיפדיה

במפת ה"חלוקה", הקצאת רצועה גיאוגרפית לאורך חופי דרום ארץ ישראל היתה ביטוי נאמן למופע הפיזי-היסטורי שלה, שהבדיל ברורות בינה לבין חבל הבשור הצמוד לה (מלבד הקרב האוכלוסיין הכמעט-הומוגני של דוֹבְרֵי ערבית); א. הרצועה שופעת מים לשתייה ולחקלאות בעומק מטרים אחדים (היום הם הומלחו כתוצאה משאיבת-יתר). גבולן הטופוגרפי המזרחי של אלפי הבארות הרדודות הללו הוא רכס הכורכר הבולט לאורכה של מזרח הרצועה. גבול זה הוא הגבול הפיזי-נופי הטבעי היחיד מכל גבולות ישראל! ב. לאורכה עברה דרך היסטורית בין-יבשתית בין אפריקה לאסיה; ג. תושבי הרצועה נהנו גם מכלכלה ימית (דיג, מעגנים) מפותחת; ד. מעגנה של העיר עזה היה נקודת-מוצא להפצת מוצרי הסחר המדברי מאסיה לאירופה; ה. הרצועה היתה שער למדבר-סיני בואף מצרים; ו. כבר מזמנים עתיקים, התפתחו בישובי הרצועה מרכזים לתעשיות אריגים ליצוא (על-שם עזה=גזה נקרא אריג עדין שיוצא לאירופה [*] והקֶתוֹנֶת= blouse) (על-שם פְּלוֹזָה בחוף סיני). קיימים מסמכים מהמאה ה-14 לפנה"ס על יצוא אריגים מתוצרת אשדוד לאִוְגְרִית (היום בחוף

הסורי). ז. עקב הקרבה לים, קיים ברצועה מיקרו-אקלים מתון הרבה יותר מזה של חבל הבשור.

בנוסף לכל המאפיינים המיוחדים האלה, נאלצו תושבי הרצועה בכל הדורות להֶאָבֵק תדיר באיום החול הנווד שהגיע ממקור גאות הנילוס עם מְשֶׁבְרֵי חוף הים והצטבר בקצב ממוצע של שלושה מטרים באלף שנים (בהשוואה להצטברות של מטר אחד אבק באלף שנה בחבל הבשור).

רצועת עזה לא נחשבה מעולם כחלק מארץ ישראל (בתלמוד: "תחומי ארץ ישראל כל שהחזיקו עולי בבל") ולא חלו עליה הדינים וההלכות שחיבו את חקלאי הארץ, כגון תשלומי-מעשׂר לבית המקדש ודיני שנת-שמיטה. אכן, לפי המסורת המקראית, כאשר בני ישראל הגיעו ממצרים - שטח הרצועה היה תפוס זה מכבר בידי הפלשתים שכבשוהו מהעניים קודמיהם (דברים ב: 23). דוד נלחם פעמים אחדות בפלשתים אך לא כבש את פלשת; שלמה, שמלך "מתפסח עד נחל מצרים" לא משל ברצועה כי "נחל מצרים" המקראי, כפי שהראה פרופ' נדב נאמן, היה נחל בשור ושלמה הרי היה בעל-ברית ובן-משפחה (חתן) לפרעה; אפילו מלכים חזקים כיהושפט ועוזיהו הסתפקו רק בפשיטות-שוד על ערי הרצועה.

במהלך חודש אוקטובר 1948, במסגרת מבצע "יואב", חדר צה"ל למרכז הרצועה ("טריז בית חנוך") על-מנת לנתק את ראש הגשר המצרי באשדוד שאיים על תל אביב וכך למעשה עבר צפון רצועת ה"חלוקה" לחזקת ישראל. ביום 24.2.1949 נחתם הסכם שביתת הנשק עם מצרים ובו גם נערכו חילופי-

שטחים בין הצדדים: בידי ישראל נותר גוש ניר-עם שופע המים ובתמורה הורחב דרום הרצועה, מול הקו הנמשך מפיר ע'רה (באר גהר, 2.5 ק"מ מדרום-מערב לניר עוז) אל סמוך לעמוד הגבול מס' 4 עם סיני.

לא חלפה עת ארוכה עד שהתבצע סימון הגבול בין ישראל לרצועת עזה. פעם ספר לי על כך אמנון דגיאלי מנירים שהשתתף במבצע הזה: "ועדת שביתת הנשק המשותפת למצרים ולישראל ארגנה שפירה ובראשה גייפ ועליו שני מפקדי הגזרה, הישראלי והמצרי, ובידיהם מפה בקנה-מידה של אחד למאה-אלף ועליה מסומן (בעפרון קהה...) הגבול, שנמתח בעיקרו בעמק שבין רכס הכורכר השני (שברצועה) לבין השלישי (שבישראל). מאחר ועוביו של הסימון במפה התבטא בשטח ברצועה של כמאה מטרים, לפעמים פרץ ויכוח על המיקום המדויק של הגבול. למפקד המצרי לא היתה בעיה "לחתוך" חצרות, בוסתנים וחלקות ולהשאיר את הפלאחים המסכנים חצויים בין שתי המדינות. מאחורי הגייפ נעו שני קומנדקרים (=ני"נ) עם משמרות חמושים, אחד לכל מדינה. במאסף נסע טרקטור וגרר מחרשה בעלת להב אחד גדול שיצר תלם עמוק" (ופרטים נוספים על המבצע יש בספר הזיכרון "מרה - מרדכי גלילי", כנראה הוצאת נירים, ללא תאריך, עמודים 65-68).

כך נולד "קו התלם" - כינויו של הגבול, שהיה בנוי רק מתלם עד מלחמת קדש ("מבצע סיני"); לאחריה, עד מלחמת ששת הימים, גודר חלקית וכוחות או"ם הוצבו לאורכו בדלילות (בתוך שטח הרצועה).

[*] בימינו משמש גם לחבישת פצעים עקב היותו אוורירי.

מתוך הבלוג "אבני גזית", דן גזית - קיבוץ גבולות

תחום רצועת עזה: ויקיפדיה

בית שביתת הנשק בגבול הרצועה, תפקד עד 1967: עפר יוגב

סיור פרויקטים במחוז דרום

ב 30.04.19 התקיים סיור פרויקטים במחוז הדרום של המועצה לשמור אתרים. בסיור השתתפו חברי הועד המנהל, חבר הנאמנים ומרכזי ועדות. זהו סיור שמתקיים כל שנה באזור אחר והמטרה היא לרדת לשטח ולראות אתרים שבהם פועלת המועצה, לפגוש אנשים בשטח ולהיפגש עם ראשי ערים ו/או ראשי מועצות אזוריות. בסך הכל השתתפו בסיור זה עשרים ושלושה חברים.

פתחנו את הבוקר בקבוץ יד מרדכי, בגבעת הקרב. נפגשנו עם ראש המועצה האזורית חוף אשקלון ומנהל האתר וקבלנו מהם סקירה על הנעשה במועצה ועל הנעשה בקבוץ. ראינו את הפרויקטים שנעשו שם - תעלות הקשר בין העמדות ופרגולה שבה אפשר לשבת ולקבל הסבר על שדה הקרב.

משם נסענו לקבוץ רוחמה, לאתר שחזור הבאר. נפגשנו עם מנכ"לית המועצה האזורית שער הנגב ועם מנהל הקהילה וקבלנו סקירות על הנעשה במועצה ובקבוץ. בימים אלו הסתיימו עבודות של סלילת דרכי אספלט, שתילת דשאים ופיזור מספר רב של שולחנות פיקניק. כעת זו פינת חמד נהדרת וכל אחד יכול לבוא ולעשות שם פיקניק. אפשר לבוא לשם בכל ימות השבוע. לגבי סיור במקום - יש לתאם מראש.

האתר השלישי שבו בקרנו הוא מוזיאון האנז"ק בבאר שבע. המבנה צמוד לבית הקברות הבריטי. קבלנו הסברים על המבנה וצורתו וראינו מצגת יפהפייה על פעילות האנז"ק במלחמת העולם הראשונה. מומלץ בחום לבוא ולבקר במקום. כל חצי שעה מתקיים סיור מודרך ואין צורך בהרשמה מראש.

האתר האחרון שבו בקרנו הוא קבוץ חצרים. כיבד אותנו בנוכחותו אהרון ידלין ונתן לנו סקירה מרתקת ומעניינת על קבוץ חצרים מייסוד הקבוץ ועד היום. אהרון הוא בן 93 היום ועדיין מדבר בלהט על הקבוץ השיתופי ועל החקלאות והתעשייה של חצרים ואיך אפשר להמשיך ולקיים עדיין קבוץ שיתופי. לאחר מכן עברנו לצריף המשומר, שהוא יהיה המוזיאון של הקבוץ. המוטו של המוזיאון הוא - מעץ בודד לגו פורח. המוזיאון מראה את התפתחות הקבוץ שלב אחר שלב. המוזיאון אמור להיפתח בתקופה הקרובה ושווה יהיה לבקר בו.

לסיכום - היה סיור מאוד מעניין ועשיר בחוויות וכשרואים את הנעשה בשטח ואת התוצאות - זה מחמם את הלב.

אבי פלדמן - חבר מועצת העמותה

סיור פרויקטים במחוז דרום - באר רוחמה: עפר יוגב

גבעת התאנים

גבעת התאנים : בוסתן פסטורלי שהיה לפני מלחמת העצמאות בוסתנו של אחד מתושביו הערבים של הכפר עיבדיס. המקום הוא פינת חמד עם עבר היסטורי. בעבר ניכרו בו שרידים של תעלות קשר ועמדות מתקופת תש"ח - כך מספרים הותיקים.

בגבעה כיום יש עצי תאנה, שיקמה, סברס (צבר), חרוב, זית וגפן. שטחו המערבי שייך למשואות יצחק ושיטחו המזרחי לעין צורים. מטיילים נוהגים לפקוד את הגבעה. בשנים האחרונות, "אנשים טובים באמצע הדרך" דאגו לחפור בור גדול, גנבו חול וכורכר וגם פיזרו במספר מוקדים פסולת בניין.

מטרת המאמר :

1. לספר את סיפורה ההיסטורי של הגבעה.
2. לעורר את הנושא כדי לפעול לשיקום המקום.

הקרבות בעיבדיס :

כדי לספר את סיפורו של "משלט התאנים" בתש"ח חייבים לספר את הסיפור על הקרבות שהתרחשו במשלט עיבדיס הסמוך. הקרב על עיבדיס נחשב לאחד הקרבות הקשים והמרים במלחמת העצמאות. בעיבדיס נעצר, במחיר כבד, הצבא המצרי בדהירתו לדרום הארץ ותל אביב. שלושה מגדודי גבעתי (53,52,54) לקחו חלק בקרבות. הם עמדו בגבורה וניצחו את הצבא המצרי אשר היה מצויד במטוסים, טנקים ותותחים.

מורשת קרב על "משלט התאנים" :

"משלט התאנים" ממוקם כקילומטר וחצי צפונית-מזרחית למשלט עיבדיס. בקרבות הקשים השתתף גם כוח תותחנים אשר היה מסופח לחטיבת גבעתי והגיע למקום עם התגבורת במהלך הלחימה על משלט עיבדיס כסיוע ללוחמים. במפת הקרב ב"ספר גבעתי" נקרא "משלט התאנים" - "גבעת התותחנים". קבוצת חיילי התותחנים הציבה על הגבעה ארבעה תותחים מסוג 'נאפוליונצ'יק' בקוטר 65 מ"מ שיוצרו במלחמת העולם הראשונה. ה'נאפוליונצ'יקים' היו מתוצרת צרפת ונראו ישנים מאוד.. התותחנים היו קטנים ונמוכים, בעלי יכולת דיוק נמוכה ומצבם רעוע למדי. למרות כל החסרונות, השפעתם הייתה משמעותית.

נפוליאונצ'יק בפעולה בנגב: ויקיפדיה

"גבעת התאנים" נבחרה לשמש כעמדת ירי תותחנים מהסיבה כי היה צורך להסתיר ולהסוות את התותחנים וגם להגן על החיילים. מפקד התותחנים בגבעה היה דר' בנימין זאב פון וייזל ז"ל אשר היה דמות מיוחדת במינה, איש רב מעללים ודמות ססגונית שמשכה אליה ציזבטים רבים.

להלן ציוני דרך בקצרה על האיש : נולד באוסטריה בשנת 1896. במלחמת העולם הראשונה היה קצין-תותחן בצבא האוסטרי. עלה ארצה בשנת 1922 בתקופת העלייה השלישית. במאורעות תרפ"ט נפצע קשה אך הצליח להחלים ולהשתקם.

פון וייזל היה רופא וכתב ספרים רבים. היה ממייסדי התנועה הרוויזיוניסטית של זאב ז'בוטינסקי והשתתף כציר בכמה קונגרסים ציוניים. נפטר בגדרה בשנת 1974 והוא בן 78. לזכרו הוקמה אנדרטה במושבה. קיימת עמותה להנצחת זכרו של פון וייזל. בין חברי העמותה המכובדים היה פרופסור בן-ציון נתניהו ז"ל, אביו של ראש הממשלה בנימין נתניהו.

תרומת התותחנים:

בנימין זאב פון וייזל: ניבה פון וייזל

במלחמת העצמאות, דר' פון וייזל התגייס לחיל התותחנים והוא בן 52, מבוגר בשלושים שנה משאר חבריו החיילים, גיל שנחשב כזקן באותם ימים. הוא נשלח לפקד על קבוצת כוח חיילי התותחנים ב"משלט התאנים". בקרבות, פון וייזל היה נוהג לעלות על עץ עם מקל בידו כמו מנצח על תזמורת, משקיף עם המשקפת הישנה אשר הייתה ברשותו עוד מימי שירותו כקצין בצבא האוסטרי ונותן פקודות ירי. וכך היה אומר: "2 פגזים- אש תותחים- אש!" וכתב אחר כך לאשתו נעמי לבית צוקרמן: "אני כיוונתי, ה' פגע. טור הטנקים המצרים נסוג."

לימים כתב פון וייזל ב"ספר גבעתי" על פעולת התותחנים ב"משלט התאנים": "פתחנו באש, אך נראה שזו לא עשתה כל רושם על שריון האויב. הטנקים המשיכו להתקדם על אף הפגזותינו. והגיעו עד לטווח של 1500 מטרים מעמדותינו. היה צורך להנמיך את קני התותחים ואז אירע הנס: פגז אחד שהתפוצץ בין הטנקים המתקדמים קרע את שרשרתו של אחד מהם, המצרים נעצרו והחלו נסוגים - בהשאירם טנק זה מאחוריהם."

על תרומתם של התותחנים בקרבות ניתן ללמוד מעדותו של חייל גבעתי זכריה צברי: "בניצחון המגינים בעיבדיס, היה חלק גדול גם לתותחינו. דבר זה נסתבר גם מעדותו של רב"ט מצרי, מתוקפי המשלט, שהתמסר לידי חברי נגבה. הוא הגיע לשער המשק, עייף ורעב וטען, כי באש תותחינו נהרגו 60 חיילים מצרים וכלי רכב רבים יצאו מכלל פעולה" (מתוך הספר: חטיבת גבעתי מול הפולש המצרי, עמ' 268).

חיילי גבעתי מתש"ח מכנים את משלט התאנים בשמות נוספים מלבד "גבעת התותחים": "גבעת פון וייזל" על שם מפקד התותחנים במקום וגם "הגבעה שממערב לסואפירים".

כפי שציינתי, חיילי חטיבת גבעתי עמדו בגבורה וניצחו במחיר כבד את הצבא המצרי החזק. מטרת מאמר זה גם להדגיש ולהטיל זרקור על תרומתם של התותחנים בקרבות עיבדיס.

ניסיון להקים חווה חקלאית באזור "משלט התאנים"-

לאחר הקמת המדינה ועם הקמת הישובים הראשונים במועצה האזורית "שפיר", התנהלו מאבקי קרקעות בשדות באזור. גבולות השדות לא היו ברורים וכל ישוב רצה להתרחב. בראשית שנות החמישים, הסוכנות היהודית פעלה כדי להקים חוות חקלאיות בדרום ובנגב כדי לשמור על אדמות המדינה וגם כדי לספק פרנסה לאלפי העולים החדשים אשר עלו ארצה אז.

כתבתי לעיל ש"משלט התאנים" מחולק לשניים: שטחו המערבי הועבר למשואות יצחק ושטחו המזרחי שייך לעין צורים. מהי הסיבה שהמשלט מחולק לשניים? בשנות החמישים יזם לוי אשכול, לימים ראש הממשלה, גיוס משקיעים יהודים מחו"ל לפיתוח אדמות חקלאיות. במסגרת פרויקט זה הוא הציע ליהודי אמריקאי בעל אמצעים, רובין שמו (על שמו נקראת האקדמיה למוזיקה בירושלים), לקבל לידי חווה בת 2000 דונם קרקע סביב "משלט התאנים". יחד עם הקרקעות, מסר לוי אשכול לרובין את שמו של יהודי בשם יעקבסון מרחובות, ידידו של לוי אשכול עוד מימי ארגון "ההגנה", כמי שיכול לנהל את החווה בארץ. יעקבסון זה מינה אדם משלו, בן אור שמו, כמפעיל החווה. כל סיפור החווה לא מצא חן בעיני חברי משואות יצחק שהיו מעוניינים באותן אדמות.

לאחר שהתברר לחיים נדיבי ז"ל סיפורה של החווה, הוא כתב מכתב לרובין בחו"ל וסיפר לו על מה שעבר על חברי משואות מאז נפילת גוש עציון ועד העלייה לקרקע מחדש באזור סאופיר. חיים טען כנגדו שהוא עושה את האדמות שמגיעות לאנשי משואות. הדי המכתב הגיעו לארץ וחיים נדיבי נקרא על ידי השר מיכאל חזני ז"ל, ממנהיגי המפד"ל, להסביר לשר את המכתב. יחד עם זאת, החל מסתמן הרצון מצד מוסדות המדינה לחלק את אדמות החווה בין ישובי האזור. חיים נדיבי פנה בשם שלושה ישובים: משואות יצחק, עין צורים ושפיר, ביודעו שבכך הוא מגדיל את הסיכוי לקבל את אדמות החווה. במקביל החלו חברי משואות בקביעת עובדות בשטח והם עיבדו את אדמות החווה על אפו וחמתו של בן-אור, מפעיל החווה. מאוחר יותר הושג הסכם לחלוקת האדמות ומאז שדותינו מגיעים עד ל"משלט התאנים" וגובלים עם השדות של קיבוץ עין צורים - שזכו גם הם ממאבקו של חיים נדיבי ואנשי משואות יצחק. חברות וחברים יקרים,

בפעם הבאה כאשר אתם מטיילים באזור "משלט התאנים", אם התמזל מזלכם, אולי תצליחו לראות את מפקד התותחנים דר' פון- וייזל על אחד מהעצים, עם מקל בידו ונראה כמנצח; ואם תקשיבו היטב, אולי עוד תצליחו לשמוע את פון- וייזל נותן פקודות כיוון ירי: "שני פגזים- אש תותחים- אש".

לפני חמש שנים, בראש חודש אייר תשע"ד (1/05/14), נערך טקס מרגש והוצב שלט אשר מתאר את ההיסטוריה של האתר.

בקרוב יחלו עבודות הקמת חווה סולרית בצמידות לאתר ההיסטורי, אני תקווה שהחווה לא תפגע באתר.

ישראל זיסק - משואות יצחק

משלט התאנים: עפר יוגב

סיבוב בחדר האוכל בקיבוץ כרם שלום

באחד מיום העצמאות בחרתי לרדת לדרום ולראות שתי עבודות שעליהן שמעתי יותר מידי אך טרם ביקרתי בהן. הסיבוב ביום העצמאות כלל גם ביקור ב"יצירה" ארכיטקטונית מבישה ודוחה שלא תופיע כאן, שאני חושב שגדר ההפרדה או בניין תיאטרון הבימה הן יצירות מופת לידה (כל שכן כשמסתבר שמורה שלי בבצלאל תכנן אותה) ואחרי החוויה הקשה הזו לא באמת ביקרתי בכרם שלום.

בכל מקרה, בעקבות הביקור הראשון בחרתי לעשות שלושה דברים: להביא את האדריכל של שתי העבודות המצוינות להרצאה בחללית בירקון שבעים וללמוד על דרכו, לכתוב ערך על האדריכל ולשוב ולבקר בהן. הרשימה הזו מורכבת משילוב תמונות משני הביקורים. אני מאד ממליץ לכם, אם אתם חובבי תרבות ואוכל – לרדת לאזור המועצה האזורית אשכול ולראות את השפע הקיים שם וכן את הפרויקטים שתכנן האדריכל היצירתי במקום: חדר האוכל של קיבוץ כרם שלום ואנדרטת אוגדת הפלדה – לה אקדיש רשימה נפרדת.

בתנ"ך שהוציא צבי אפרת ב-2004 תחת השם "הפרויקט הישראלי" כיכב גודוביץ כאחד האדריכלים היותר יצירתיים, מקוריים ויחד עם זאת מעשי ומציאותי. כפי שקורה בלא מעט מקרים (ובעיקר היום), עודף היצירתיות לא הביא את עבודותיו להיות מסובכות או מגוחכות ואף יתירה מזאת – עבודות שנוצרו לפני 40 או 50 שנה עמדו במבחן הזמן באופן חסר תקדים. כלומר, ביקור במקום הוא בית ספר לאדריכלות.

אדר' ישראל גודוביץ בעת השלמת הבניין בשנת 1971: אדר' ישראל גודוביץ

אז ברשימה זו אעסוק באחד משני הפרויקטים שתכנן האדריכל ישראל גודוביץ באזור והוא מבנה הציבור המרכזי של קיבוץ כרם שלום. לא מדובר רק בחדר אוכל, אלא מדובר במבנה שתוכנן לאכלס את כל הייעודים הציבוריים של הקיבוץ: חדר אוכל, מטבח, מועדון, ספרייה, מרפאה, מחסנים ומזכירות. והכל גמיש, כך שהייעודים יוכלו להשתנות – מה שבאמת עובד ואולי זה מה שמציל את הבניין משינויים פיסיים. גרעין הקיבוץ המקורי שהתאגד בסוף שנות ה-60 ויישב את

המקום הנוכחי בשנת 1971 קיבל ממשרד השיכון - שתכנן ובנה את הקיבוץ - את ישראל גודוביץ כמתכנן ראשי. גודוביץ שביקש לחסוך בעלויות בניה ובעלויות תחזוקה עתידיות, ביקש גם ליצור מבנה שיעניק שימוש יעיל ואפשרות לשנות את ייעודיו או להרחיבו מבלי לפגוע בעיצובו הכללי.

כשהגעתי בביקור השני שלי למבנה, עשה לי זוהר – מזכיר הקיבוץ - סיור במקום והסביר לי על השינויים היעודיים העוברים על המבנה ללא הפסק (בדיוק העבירו את הספרייה מחלק אחד של הבניין אל חלק אחר). נראה היה שבלי הרבה הסברים, חברי הקיבוץ הנוכחים יודעים להעריך, להוקיר ולאהוב את הבניין שהוקם לפני 40 שנה ויותר חשוף-בטון מרגע חנוכתו.

חברי הקיבוץ הנוכחי הם לא חברי הקיבוץ המקורי: הגרעין שאיזרח את היאחזות הנח"ל כרם שלום ב-1968 (כמה מאות מטרים מהמיקום הנוכחי) היה גרעין שמאל רדיקאלי שפורק בשנת 1995. מאז 2001 מיישבת את הקיבוץ קבוצה של חבריה שלא באו מתוך האידיאולוגיה הקלאסית של התנועה הקיבוצית, אלא מתוך רצון לחיות חיים שיתופיים בקהילה שלימה. כיום קולט הקיבוץ חברים חדשים, ואם הייתי מוצא עבודה באזור אני חושב שהייתי עובר לשם היות ובשעה הקלה שביקרתי שם, נחשפתי לקהילה ולמקום והדבר נראה היה מפתה מאד מאד!

נחזור להקמת חדר האוכל: באותה עת, גודוביץ נשא בתפקיד אדריכל ראשי במשרד השיכון שהיה באחד משיאיו. בבניין חדר האוכל של כרם שלום החליט, כאמור, האדריכל לאחד בין הפונקציות השונות. בשיחה שערכתי עם גודוביץ התקיימה בין שני מועדי הביקור שלי במקום; הוא חזר והדגיש את העובדה כי היום קשה להבין או אפילו להאמין, אבל הרעיון הזה עמד בניגוד למסורת של התכנון הקיבוצי.

קצה חדר האוכל כיום: עפר יוגב

הניגוד למסורת הביא לגל של עוינות בין הנהלת התנועה הקיבוצית ובין גודוביץ, שסחפה אחריה את התנועה כולה. מי שהיה דווקא בצד של גודוביץ, היו חברי קיבוץ כרם שלום שגיבו את תפיסתו ולמעשה היו אלה שהצליחו לממש אותה הלכה למעשה. במבט לאחור, טוען גודוביץ שאז כבר התחילה התנועה הקיבוצית להיסדק

ולשקוע, והיה זה משבר שסימל את הבעיה המרכזית בתנועה שהייתה כבר בת 60 ומונהגת על ידי חבורת "חתייאים" שמרניים.

קשה שלא למצוא דמיון בין המבנה הזה לבין בניין מטה השב"כ שתכנן האדריכל נחום זולוטוב ונחנך בשנת 1967, שעליו גם זכה בפרס רוקח לאדריכלות). (רשימה על פרויקט שלו בנאות הכיכר פירסמתי כאן לפני חצי שנה).

בשני המקרים מדובר במבנה בעל גרעין שממנו יוצאות שלוש זרועות זהות. טרם ביקרתי את המבנה של זולוטוב, אך אין ספק שהמבנה של גודוביץ - ייחודו לא רק בהיבטים הצורניים והאסתטיים שלו אלא גם ביכולות שלו להשתנות וכמובן בעובדה שהוא מצטרף להיסטוריה המפוארת של חדרי האוכל שתוכננו בקיבוצים בישראל.

מתוך הבלוג של

אדר' מיכאל יעקובסון

בארות המים ומקורות המים כגורם מרכזי לקיומה של באר שבע

בארות המים ומקורות המים כגורם מרכזי לקיומה של העיר באר שבע עוד מימי המקרא ועד היום: ההתיישבות במקום הייתה תלויה במים ובמיוחד במי התהום. נחל באר שבע מנקז אזור נרחב מדרום-מזרח להרי יהודה ובעת השיטפונות זורמים באפיקו מים רבים, הנקלטים בחלקם במאגר תת-קרקעי רדוד באזור הישוב באר שבע. מים אלה קרובים לפני השטח יותר מאשר בכל מקום אחר בנגב ואמנם כבר בשחר ההיסטוריה חפרו כאן תושבי הנגב בארות.

בשנת 1990 נפערה באר עתיקה ברחוב בית אשל מתחת למדרכה ברחוב ואדם נפל לבאר ומת. לאור המקרה, בוצע סקר בארות ובורות בבאר שבע. הסקר בוצע בשיתוף נציג העירייה מר אילן ניר ונציג מנהל מקרקעי ישראל שלמה ציזר. בסקר נתגלו 27 בארות ובורות, חלקם פתוחים ומסוכנים, בשטח השיפוט של באר שבע. מפגעי הבטיחות טופלו על-ידי מנהל מקרקעי ישראל ועיריית באר שבע בסגירת הבארות ברשת ברזל יצוקה בבטון וגידור מקום המפגע.

כיליד העיר וכתושב העיר, יזמתי את חידוש הסקר שבוצע על-ידי בין התאריכים נובמבר 2018 עד ינואר 2019, בתאום עם מחלקת ההנדסה המקומית מול רותם זאבי - אדריכלית השימור, אילן ניר - הגיאוגרף של העירייה, פלביה זונטג - ארכיאולוגית ברשות העתיקות ואיתי אבני - מפקח רשות מקרקעי ישראל במרחב שימור הקרקע. בסקר החדש אותרו 40 בארות ובורות מים, כולל את הבארות של הסקר משנת 1990.

חשוב לשמר את הבארות בעיר העתיקה לדורות הבאים: הבארות המשוקמות יהוו נדבך חשוב לפיתוח התיירות, כחלק חשוב בתיעוד ההיסטורי של העיר מימי האבות עד לימינו.

חשוב לציין כי עיריית באר שבע יזמה את הקמת מרכז המבקרים של באר אברהם, שיחזרה את באר מטר בשכונת נווה זאב, את הבאר של המסגד הגדול בגן רמז בעיר העתיקה ואת הבאר המצויה בתחום פארק נחל באר שבע ליד הגשר הטורקי.

חשוב להשלים את שחזור הבארות על פי המפה המצורפת: מסלול הבארות מתחיל מהבאר המערבית (מס' 23) עד לפארק נחל באר שבע (באר מס' 16).

2 בארות שמורות ומשוחזרות על-ידי עיריית באר שבע, באר אברהם (מס' 24 במפה) ובאר ובריכת מים (מס' 16) ליד הגשר הטורקי.

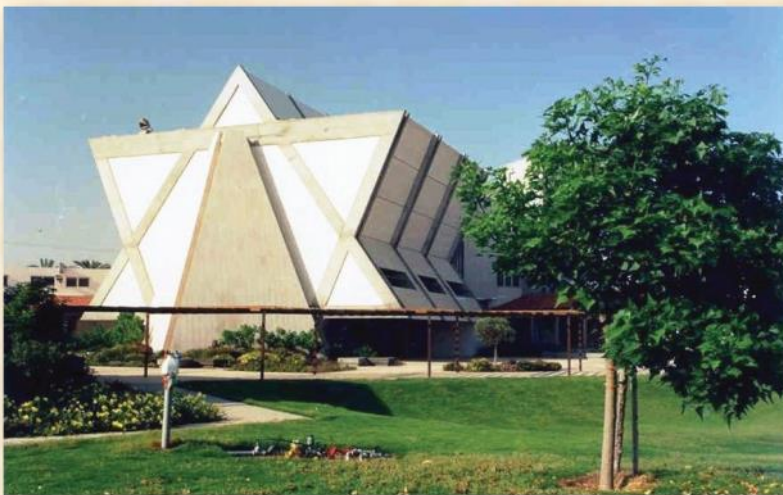
שלמה ציזר, נאמן שימור באר שבע

מפת מסלול הבארות

התיעוד החזותי של המרכז להנצחת מורשת גוש קטיף וצפון השומרון

פרויקט התיעוד החזותי של אנשי גוש קטיף נולד אצלי מתוך הבנה שתהליך העקירה שעבר על אנשי גוש קטיף מהווה סיוס של מהלך רב שנים, שבו סיפור ההתיישבות בגוש קטיף לא סופר באמת כפי שהוא, שבו המגוון האנושי המדהים שהרכיב את קהילות גוש קטיף מעולם לא נראה על שום מסך כפי שהיה, בעל צדדים יפים, כגון הקמת חקלאות מתועשת ומפוארת שהיוותה נתח נכבד מתוצרת החקלאות הישראלית לא נחשפו לידיעת הציבור הישראלי; שבו ציבור שלם, שהתיישב בגוש קטיף בברכת ממשלות ישראל השונות, היה נתון במשך שנים לטרור והתקפות בלתי פוסקות כשהוא חש לא-פעם שידי הצבא כבולות. תהליך זה התעצם לקראת ביצוע תהליך ההתנתקות כשאמצעי התקשורת השונים בוחרים שלא להביא לציבוריות הישראלית את התמונה השלמה על מציאות החיים בגוש קטיף. העקירה עצמה היוותה את סופו של התהליך שבו אנשי גוש קטיף מצאו את עצמם ללא בית, ללא קהילה, ללא פרנסה, ללא עתיד ברור ובעיקר ללא עבר. הייתה תחושה שסיפורם נקבר תחת ההריסות.

”בית הכנסת נווה דקלים: מורדי קרשנר”

במהלך פרויקט התיעוד וקיום הראיונות האישיים, שמתי לי למטרה לתת לכל אחד ואחת מהמראיינים את ההזדמנות לספר את הסיפור שלהם ומנקודת מבטם כפי שהם חוו אותה.

לכן התקיימו ראיונות יחידניים (גם לא עם בני הזוג) כשאת הראיון אני מוביל על פי מתווה של מסגרת שאלות קבועה, שבה עוברים כולם ומתוך זה אנחנו יוצאים וחוזרים לסיפור הייחודי של כל אחד.

התנהלות זו של הראיונות הובילה לכך שכל אחד היה יכול באמת

להביא את עצמו ואת הסיפור שלו - האישי, הייחודי לו וגם שהסיפור שלו יהיה קשור לשאר הסיפורים ושנוכל בעזרתו להשלים ולספר את הסיפור הגדול, הסיפור של גוש קטיף.

הראיון התחיל תמיד בנקודת החיבור הראשונה של המראיין עם גוש קטיף, סיפור הגעתו לגוש והתבססותו שם ועד לרגעי הפרידה האחרונים מהבית ועד ליום קיום הראיון.

במהלך הראיון, חוינו ביחד שנים של עשייה ובנייה. הקמה של חממות - בהתחלה דונם-שניים ובהמשך משקים מפוארים עם עשרות דונמים של חממות ובתי אריזה. הקמה של משפחות וקהילות הממחישות הלכה למעשה מהו כור ההיתוך הישראלי; קהילות, שחיי היומיום שלהם הם חיי תורה ועבודה; קהילות המשלבות עולים עם בני מושבים מדרום הארץ ואנשי מרכז, כשכולם מרגישים בבית; קהילות חזקות המצליחות לעמוד איתן במבחנים קשים מנשוא של אובדן חברים במציאות חיים קשה מנשוא. במהלך הראיון חוינו גם לא מעט רגעים של נחת וצחוק, רגעים של זיכרונות נעימים ומרגשים מאירועים משפחתיים ויישוביים, תמונות של ילדים יחפים גולשים על תריסים בדיונות בתוליות, של גגות אדומים וירוק עז בתוך כל הצהוב שמסביב, של חופים זהובים וים שאין כמוהו בעולם כשבכל יום השמש השוקעת בו כאילו מציירת לאנשי גוש קטיף ציור חדש, ריחות של צמחי תבלין טריים ושאר ירקות, קולות של תורה, של שירה ופיוט מבתי הכנסת השונים.

לצד כל אלו חווינו גם הרבה רגעים של חזרה לאירועים קשים בפיגועי הטרור ואובדן בני משפחה וחברים, רגעים של אימה ותסכול, רגעים בהם חוזרים להתלבטויות הנוגעות בחיים – האם נכון לחיות כאן, וכך ועכשיו? האם המחיר שווה? ועוד רגעים שחשפו את הרבדים העמוקים של החיים בגוש קטיף, רגעים שבהם חשנו את ההשגחה הגלויה והניסים המופלאים שהיו בגוש קטיף לצד הרגעים של הסתר הפנים והכאב העצום, הרבה רגעים בהם הקול השתנק והדמעות פרצו, גם שלי.

וכמובן - רגעים של שקט, הרבה שקט.

לחלק מהמרואיינים היווה הראיון הזדמנות ראשונה ויחידה לספר את הסיפור השלם על פרטיו וחוויותיו, סיפור שמעולם לא סופר קודם. לחלק מהמרואיינים, כפי שהם העידו בפני, היווה הראיון הזדמנות לסגירת מעגל וקניית שקט נפשי שהסיפור שלהם סופר ושיש מי שמשמר אותו גם לדורות הבאים. לחלק אחר מהמרואיינים היווה הראיון הזדמנות לשאול שאלות הפותחות דברים שהיו סגורים עד כה, לנתח אותם, ולצאת להמשך הדרך עם נקודות למחשבה.

לכל המרואיינים היה המפגש עם המצלמה מפגש לא צפוי, לא מוכר.

בתוך כל אי-שגרת החיים שנכפתה עליהם וצרות היומיום של מקום מגורים זמני, חיפוש מקום תעסוקה, איסוף השברים וגיבוש המשפחה שעברה את טלטלת העקירה כשיחס המוסדות הרשמיים והחברה הישראלית אליהם הוא מתנשא וכאל נתמכים וכשבדרך כלל מי שקשוב אליהם אלה אנשי טיפול, כאלה או אחרים שהועמדו לרשותם, כשחלקם מעולם לא נזקקו להם; ההגעה לאולפן הצילומים, האורות הנדלקים, המיקרופון המחובר לדש והמפגש עם במאי הרוצה לשמוע את הסיפור שלהם בגובה העיניים - היו עבורם דבר מפתיע. לא מעט מהמרואיינים דיווחו שהם חוו חוויה שהיה בה צד מרפא.

עם התקדמות הפרויקט וצבירתם של ראיונות ולמרות שלשם כיוונתי מההתחלה, התחלתי לחוש יותר ויותר את עוצמתו של הפרויקט.

הסיפורים העוצמתיים המרכיבים את הפאזל של הסיפור הגדול התחילו להתקבץ ולהתחבר.

התחילה להיבנות תמונה גדולה, סיפור גדול. סיפור הבנוי מרסיסי סיפורים ועדויות.

סיפור, שרק אם שומעים כמה נקודות מבט בו, ניתן לחוש את אוירת הגוש.

דוגמה קטנה אחת לכך הממחישה זאת, הוא סיפור הרצח של שעה דויטש הי"ד.

שעה, שהיה אחד הנרצחים הראשונים בגוש, היה דמות מוכרת וצבעונית בקרב אנשי גוש קטיף. איש גדול וחזק, איש של חקלאות וים. איש שלו זה לא יקרה.

תל קטיף: מורדי קרשנר

שעיה נדקר בחממות שלו ליד כפר ים והובא פצוע ומדמם לרחבת המועצה. מסוק צבאי הונחת בסמוך וצוותים רפואיים של אנשי הגוש ניסו להחיות אותו ללא הצלחה. מותו של שעיה נקבע במרכז רחבת המועצה כשרבים מאנשי הגוש עדים, חלק מהמעמד הקשה.

לאחר כמה עשרות ומאות ראיונות פתאום נבנה הסיפור של שעיה. החל מראש המועצה המתאר את האירוע מנקודת מבטו ועשייתו באותם רגעים, דרך אנשי הרפואה שטיפלו בו, בחברם, וקבעו את מותו. מי שישב במוקד המועצה וניהל את האירוע בקשר, לא ראה, רק שמע, ועד לאנשים שעמדו דוממים מסביב וראו את המתרחש וגם אותה מזכירה במועצה שחוותה את האירוע מחלון משרדה שבבניין המועצה.

סיפור אחד שהוא סיפורם של עשרות. סיפור אחד המהווה חלק מתמהיל המשקע הייחודי של אנשי הגוש. סיפור אחד שנחרט בליבם של רבים. סיפור אחד מיתוך רבים שנחרט בליבי.

מכלול המפגשים והסיפורים ששמעתי הובילו אותי להבנה שזכיתי. זכיתי להוביל פרויקט חשוב וייחודי זה. זכיתי למפגשים בלתי אמצעיים עם אנשים שנגעו בחיים.

זכיתי לשמוע ולהעביר הלאה לדורות הבאים את הסיפור האמיתי של גוש קטיף.

עד כה מרכז קטיף ביצע כ-1000 ראיונות - הן של תושבי גוש קטיף, צפון השומרון, אנשי ציבור מגוונים והן של אנשים שהיו קשורים לגוש קטיף ולא גרו פיזית במקום,

בנוסף המרכז בצע עוד כ-50 ראיונות לתושבי חבל ימית שנעקרו בשנת 1982, הן מימית והן מחבל איתם.

מורדי קרשנר – במאי ומפיק

מהלך הראיון: מורדי קרשנר

אתר נעלם: צריף אפיית המצות, תפרח

בתחילת דרכו נקרא הישוב "הקילומטר ה- 104", ע"ש סימון הק"מ בכביש הסמוך. אחר-כך נקרא "זיכרון הרצלי". לבסוף נקרא "תפרח" הלקוח מפסוק בספר ישעיהו (ל"ה: ב'): "פָּרַח תִּפְרַח וְתִגַּל אֶף גִּילַת וְרִנָּן".

תפרח הוא מושב חרדי במועצה האזורית מרחבים שבנגב הצפוני-מערבי, על כביש 25, המשתייך לתנועת המושבים ולפועלי אגודת ישראל. המושב נוסד בשנת 1949 בידי גרעין של ניצולי שואה מהונגריה, מגובים בידי תנועת "הפועל המזרחי", אך כבר במהלך העלייה על הקרקע סבל הישוב משיעור גבוה של עזיבות. בשנת 1950 הגיעה אליו קבוצת עולים ממרוקו. התושבים התפרנסו בעיקר מחקלאות: כרמים, ירקות, פירות, לולים ורפת חולבות.

המושב משתרע על פני שטח של כ- 5,000 דונם ומתגוררים בו כיום כ- 300 משפחות, מרביתם חרדים. המושב בנוי ממשקים חקלאיים אשר ברובם אינם פעילים וכן מקריית חינוך חרדית. מיעוט מתוך התושבים עוסק בחקלאות או בעבודה משרדית, ורובם תורתם-אומנותם.

ראשית ההתיישבות היתה קשה: ללא מים, חשמל או שירותי רפואה במקום. היו גם הסתננויות מעזה שבצעו גניבות של ציוד ושל תוצרת חקלאית. רבים ממשפחות החילונים עזבו את המקום, בעוד שהחרדים נשארו במצוות רבם. השינוי הגדול קרה עקב הגעתה של ישיבת "תושיה" למושב בשנת תשכ"ח, שנתיים לאחר שהוקמה בכפר מימון. המוסדות הראשונים שנבנו אז היו בית-ספר בית-יעקב ותלמוד-תורה לילדי תשב"ר. מאוחר יותר גדלה האוכלוסייה החרדית והחילונית עזבה ברובה.

מאפיית המצות נבנתה בצד המזרחי של צריף בתחילת שנות ה-70, כתנור לאפיית מצות לפני הפסח. המאפיה פעלה עד לאמצע שנות ה-70. שטחה 8 מ"ר והיא כוללת תנור אפייה בנוי מבלוקים ולבנים עם ארובה ומעבר צר ברוחב 1 מ' עם שתי דלתות מתכת, מצד צפון ומצד דרום. הגג כוסה במשטח.

לאפיית המצות לחג הפסח הלכות רבות המפורטות בתלמוד ובספרי הפוסקים. הלכות אלו מתייחסות לקמח ולמים שמהם נאפית המצה ולתהליך האפייה. אפיית המצות מתבצעת בדרך כלל במבנה המיועד לכך ומכונה "מאפיית מצות".

צריף אפיית המצות אחר השימור: עפר יוגב

ככלל, מקפידים בכל שלבי האפייה על כך שהבצק לא יעמוד אפילו רגע ללא עיסוק בו, מחשש החמצה, כך שמרגע מגע המים עם הקמח ועד הכנסתה לתנור האפייה - תעבור העיסה משלב לשלב במהירות וללא שהיה כלל באמצע, קיימת הקפדה לסיים את האפייה תוך 18 דקות מתחילת הלישה (במידת האפשר). בקהילות יהודיות רבות נוהגים לאפות מצות לקראת חג הפסח בשיטה המסורתית, וללא שימוש במכונות ייעודיות, המקלות במידה ניכרת את העבודה וזאת מטעמים הלכתיים ואידאולוגיים.

במסגרת הכנת ואפיית מצות בעבודת היד בקרב קהילות האשכנזים, התפתחה שיטה ולפיה מכינים את המצות בקבוצה שיתופית הנקראת "חבורה". להכנת המצות ישנם כעשרה שלבים, כאשר על כל שלב - החל מתחילת לישת הבצק ועד אריזת המצות שיצאו מן התנור - ממונה בעל תפקיד אחר. בעלי התפקידים בחבורה יכולים להתחלף ביניהם, אך יש גם בעלי מקצוע קבועים שמתמחים בשלב מיוחד של ההכנה.

מצה שמורה היא מצה ברמת כשרות גבוהה מהרגיל ונועדה, בדרך כלל, לצורך "מצת מצָה". היא נקראת כך, מפני שהיא נשמרה ממגע מים (פרט למי הלישה) משעה שנקצרו החיטים בעבורה ומפני שבכל שלבי אפייתה, הוקדשו הפעולות לשם קיום המצווה. המנהג הרווח הוא לאכול מצות שמורות בליל הסדר בלבד ובשאר החג לאכול מצות "רגילות". עם זאת, יש המחמירים ואוכלים מצות שמורות במשך כל החג.

מצה שמורה: Chabad.org

על-פי תיק התיעוד - ד"ר נטלי מסיקה

אפיית מצות בכפר חב"ד: Chabad.org